

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหาเวสสันดรชาดก คือ เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมา เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับเป็นชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งมีเนื้อความปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก นิบาตที่ ๒๒^๑ ชื่อ มหานิบาตชาดก เรื่องมหาเวสสันดรในพระสุตตันตปิฎกแต่เดิมแต่งไว้เป็นภาษามคธไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ธนิตอยู่โพธิ์^๒ ได้กล่าวว่า เรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ของเดิมแต่งไว้ด้วยภาษาบาลี เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง แต่งเป็นคาถาล้วนมีจำนวนพันคาถาต่อมาภายหลังมีพระอรรถกถาจารย์แต่งอรรถกถาบาลีอธิบายความเป็นร้อยแก้วเพิ่มเติมขึ้นเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย

เรื่องมหาเวสสันดรชาดกก็แพร่หลายเข้ามาด้วย ในระยะแรก พุทธศาสนิกชนชาวไทยสมัยสุโขทัย คงใช้เทศน์และสวดกันเป็นคาถาภาษาบาลีล้วนๆอย่างที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า เทศน์พันคาถา ต่อมาเมื่อมีผู้รู้ภาษาบาลี จึงได้มีการแปลภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทย สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงสันนิษฐานว่า หนังสือเวสสันดรชาดกคงได้แปลออกเป็นภาษาไทยแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีการแปล

มหาเวสสันดรชาดก เป็นภาษาร้อยกรอง เรียกว่า มหาชาติคำหลวง เพื่อให้อุบาสกอุบาสิกาใช้สำหรับสวดในพิธีบำเพ็ญกุศล เนื่องในวันนักขัตฤกษ์ หนังสือมหาเวสสันดรชาดกฉบับนี้ถือกันว่าเป็นฉบับเก่าที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ ได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงขึ้น เรียกว่า กาพย์มหาชาติใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์เทศน์ให้พระพุทธศาสนิกชนฟัง เนื่องจากหนังสือกาพย์มหาชาติมีความยาวเกินไป จะเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวไม่ได้ ดังนั้นบัณฑิตในชั้นหลังจึงได้ตัดทอนเนื้อความภาษาไทยในกาพย์มหาชาติให้สั้นกระชับยิ่งขึ้น ทำให้สามารถเทศน์ได้ทั้งคาถาบาลีและคำแปลจบใน

^๑ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒/๔๔๗

^๒ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิวนร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓๕.

๑ วัน สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ^๓ จึงสำเร็จรูปเป็นหนังสือมหาชาติกลอนเทศน์หรือรายยาว

มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งได้ฟังกันในชั้นหลังนี้และได้แพร่หลาย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีการแปลแต่งสำนวนต่างๆ ไว้หลายสำนวน ประสิทธิ์ ศรีสมุทร^๔ ได้กล่าวว่ากรมศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ได้จัดรวบรวมมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนต่างๆ และคัดเลือกสำนวนที่มีความไพเราะมากที่สุดได้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ นำมารวมพิมพ์เป็นเล่มสำหรับใช้เป็นแบบเรียนในปี พ.ศ.๒๕๔๒ และเรียกตามชื่อชาดกว่ามหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์

มหาเวสสันดรชาดก จัดเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญ เพราะมีทั้งเนื้อหา ศิลปะ การประพันธ์การใช้สำนวนโวหารประณีตลึกซึ้ง และมีคุณค่ามากทั้งในด้านอักษรศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและคตินิยมด้วยเหตุนี้ มีสัญญาณที่บ่งชี้ว่ามีสภาพถึงจุดวิกฤต อันเป็นผลพวงมาจากปัญหาขาดคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลทุกวงการทุกสาขาทุกอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน

เพราะสังคมไทยในปัจจุบันมีค่านิยมที่ยึดถือเงินตรา ชื่อเสียง เงินทอง และเกียรติยศ มากกว่าคุณธรรมความดีทำให้สังคมไทยมีปัญหาเรื้อรัง ไม่สามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหาสังคมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันความเจริญด้านวัตถุและความเจริญด้านจิตใจมีความไม่สมดุลกัน ซึ่งเป็นสาเหตุให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในอดีตคนไทยเคยมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีจิตใจโอบอ้อมอารี มีคุณธรรมและมีความเห็นใจเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

แต่ในปัจจุบันสังคมไทยหันไปหาค่านิยมสมัยใหม่ มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น อันเป็นเหตุ นำปัญหามาสู่สังคมไทยนานัปการ ดังนั้นเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไทยให้เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและ จริยธรรมจำเป็นต้องมีตัวอย่างที่ดีเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต เข้ามาช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกให้แก่สังคม โดยยึดถือความดีและความถูกต้องเป็นสำคัญในการหาบุคคลที่เป็นแบบอย่างของผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีนั้นสามารถหาได้ในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เพราะบุคคลที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก เช่น

พระเจ้ากรุงส่วย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา เป็นต้น ล้วนเป็นแบบฉบับให้เกิดการเลียนแบบในการดำเนินชีวิตได้ทั้งสิ้น เรื่องมหาเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอดบุคคลที่ปรากฏในเรื่องได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในกรอบศีลธรรม โดยเฉพาะเป็นการสอนหลักธรรมโดยการยกบุคคลเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เห็นคุณธรรมที่แทรกอยู่

^๓ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *กาพย์มหาชาติ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๕), หน้า ๑๒๐.

^๔ ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, *วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

และเป็นอุทาหรณ์แห่งความเป็นผู้เสียสละยินดีที่จะบริจาคทุกอย่างเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เนื้อเรื่องแฝงไว้ด้วยคติสอนใจให้รู้จักการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาชีวิตให้เกิดความสุข ตลอดจนหล่อหลอมอัธยาศัยของคนในสังคมให้มีความสามัคคี มีน้ำใจ รู้จักให้อภัยและให้โอกาสซึ่งกันและกัน เป็นการเสริมสร้างบารมีธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น หากนำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนามาขยายความ พฤติกรรมของบุคคล ก็จะทำให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น และทำให้เห็นคุณธรรมที่ปรากฏในพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลอันเป็นการส่งเสริมปัญญาและเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ฉะนั้นคุณธรรมของบุคคลในมหาเวสสันดรชาดกจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นประโยชน์โดยสามารถประยุกต์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคมได้อย่างหลากหลาย

ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะวิเคราะห์คุณธรรมของบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกโดยใช้แนวคิดด้านคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์บุคคลที่ปรากฏในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกว่ามีคุณธรรมด้านใดบ้าง ได้สะท้อนแบบอย่างทางคุณธรรมอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะช่วยให้พุทธศาสนิกชนสามารถแยกแยะคุณธรรมที่สังคมพึงประสงค์ได้อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งนำแบบอย่างของบุคคลที่ดีไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณธรรมของบุคคลในมหาเวสสันดรชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์คุณธรรมของบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดกเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบคุณธรรมของบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกในแง่มุมต่างๆ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ต้องการทราบวิธีการใช้คุณธรรมของบุคคลในมหาเวสสันดรชาดก สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งวิเคราะห์คุณธรรมของบุคคลที่ปรากฏในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้งที่เป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก จากพระไตรปิฎกนำมาวิเคราะห์คุณธรรมของบุคคล ได้แก่

พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา ชูชก นางอมิตตา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

- ๑) **คุณธรรม** หมายถึง คุณงามความดีที่มีอยู่ประจำอยู่ในตัวบุคคลนั้นๆ เช่น คุณธรรมที่อยู่ในตัวบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก
- ๒) **บุคคล** หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องมหาเวสสันดรชาดก
- ๓) **พระเจ้ากรุงสุโขทัย** หมายถึง พระราชบิดาของพระเวสสันดร
- ๔) **พระนางผุสดี** หมายถึง พระราชมารดาของพระเวสสันดร
- ๕) **พระเวสสันดร** หมายถึง พระโพธิสัตว์ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
- ๖) **พระนางมัทรี** หมายถึง พระมเหสีคู่บารมีของพระเวสสันดร
- ๗) **พระชาลี** หมายถึง พระราชโอรสของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี
- ๘) **พระกัณหา** หมายถึง พระราชธิดาของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี
- ๙) **ชูชก** หมายถึง ผู้มีบทบาทในการสร้างปิยบุตรทานของพระเวสสันดร
- ๑๐) **นางอมิตตดา** หมายถึง ภรรยาของชูชกผู้เป็นกุลสตรี
- ๑๑) **มหาเวสสันดรชาดก** หมายถึง วรรณคดีเรื่องเวสสันดรชาดก

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้สืบค้นเท่าที่จำเป็นต่อการวิจัยเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกและคุณธรรมที่มีในบุคคลโดยวิเคราะห์คุณธรรมของบุคคลที่มีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความชัดเจนจนนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

๑) **ธานินทร์ กรัยวิเชียร^๕** ได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ของสังคมไทยว่า ในปัจจุบันทุกท่านคงจะได้เห็นแล้วว่า สังคมของเราประสบปัญหาต่างๆ มากมาย การฉ้อราษฎร์บังหลวงนั้นเป็นที่แจ้งประจักษ์ทุกระดับมีการซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้ง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นมีการประมูลซื้อขายตำแหน่งหน้าที่ราชการ มีการสมยอมคบคิดกันในการประกวดราคาก่อสร้างและการจัดซื้อพัสดุของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ มีการวิ่งเต้นที่จะได้มาซึ่งตำแหน่งที่สูงขึ้นมากกว่าเพื่อนร่วมงาน มีการยกยอกเงินราชการลับ และมีการหลบเลี่ยงการหนีภาษี ที่ควรจะต้องชำระตามกฎหมายเป็นต้น นอกจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงแล้ว วิกฤตอีกเรื่องหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือการจงใจฝ่าฝืนกฎหมายและความถูกต้องชอบธรรมในหมู่ราชการ และผู้บริหารระดับสูงที่ดูแลอำนาจ ไม่ว่าจะเป็น

^๕ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, *คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

การอุ้มฆ่า การฆ่าตัดตอน การทำลายพยานหลักฐานที่สำคัญในคดีการวิสามัญฆาตกรรมโดยไม่มีเหตุอันอันจะต้องอ้างด้วยกฎหมาย การทารุณกรรมผู้ต้องหา การยึดเยียดข้อหาให้ผู้บริสุทธิ์หรือการสร้างพยานหลักฐานเท็จ เป็นต้น

วิกฤตเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะสังคมไทยในปัจจุบันมีค่านิยมที่ยึดถือเงินตรา ชื่อเสียง และเกียรติยศมากกว่าคุณธรรมความดีทำให้สังคมไทยมีปัญหาเรื้อรัง ไม่สามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

๒) พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^๖ ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้ว่า ปัจจุบันนี้ทั่วโลกโดยเฉพาะประเทศผู้นำที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ได้รู้ตระหนักว่าการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งมุ่งสร้างความเจริญพร้อมทางวัตถุ โดยเน้นความเจริญเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดปัญหามากมายร้ายแรงทั้งแก่ชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพร่างกายหรือด้านจิตใจทั้งแก่สังคม ทั้งแก่ธรรมชาติแวดล้อมในเรื่องเดียวกัน

๓) พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยรัตน์ ธมฺมวฑฺฒโน)^๗ ได้กล่าวว่าการดำเนินชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมไทย ได้ถูกบดบังด้วยแรงผลักดันของการแสวงหาเงินตรา ชื่อเสียง เกียรติยศ อำนาจ และความปรารถนาอื่น ๆ ที่สามารถกลบเกลื่อนความถูกต้องและความดีงามได้จนก่อให้เกิดความแค้นแค้นของคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมไทย

๔) พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน)^๘ กล่าวว่ามหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่าประดุจเพชรเม็ดงามที่สามารถนำไปประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวันได้ทุกระดับเป็นตัวอย่างแห่งการปฏิบัติราชการตลอดจนการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ นอกจากนี้พุทธศาสนิกชนยังนับถือกันมาแต่โบราณว่า ผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจะได้ผลานิสงส์มากจึงเกิดเป็นประเพณีมหาชาติกันเป็นประจำทุกปีและถือปฏิบัติว่าต้องฟังให้จบภายในวันเดียวจึงจะได้านิสงส์แรง ความนิยมนี้มีมาตั้งแต่ครั้ง กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

๕) อุทอง ประศาสน์วินิจัย^๙ ได้กล่าวว่าปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตเชิงค่าและความอ่อนแอเชิงจริยธรรม และคุณธรรมอย่างรุนแรงอันเนื่องมาจากการใช้อำนาจไม่ถูกทำนองคลองธรรมความไม่โปร่งใสในธรรมาภิบาลความแตกร้างของชีวิตครอบครัวอันเป็นรากฐานสำคัญของสังคม รวมทั้งการดิ้นรนไขว่คว้าหาความสำเร็จ จนละเลยหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคม ความถูกต้องและความละเอียดอ่อนของจิตและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘), หน้า ๓๕.

^๗ พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยรัตน์ ธมฺมวฑฺฒโน), ผลัดกันเขียนเวียนกันคิด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒.

^๘ พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), กะเทาะเปลือกเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๒.

^๙ ทองอุ ประศาสน์วินิจัย, ท่องทศชาติผ่านกิจกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

๖) วันเพ็ญ สรณารักษ์^{๑๐} ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าผลของการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองของเราตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา ประสบความสำเร็จน่าพอใจในระดับหนึ่ง แต่ไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีระดับความเจริญเติบโตมากกว่าด้านสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาด้านจิตใจเป็นลักษณะการขาดความสมดุลระหว่างด้านวัตถุและจิตใจและมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในขณะนี้คนในสังคมไทยเป็นจำนวนไม่น้อย ที่แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง พวกพ้องของตัว โดยมีได้คำนึงถึงคุณธรรมและประโยชน์ส่วนรวม โดยปรากฏเป็นข่าวทางสื่อมวลชนอยู่เนืองๆซึ่งหากปล่อยให้คนในสังคมไร้คุณธรรม ชาติบ้านเมืองคงพบความหายนะอย่างแน่นอน

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) พระมหาสุรเดช สุรסקโก(อินทศักดิ์)^{๑๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในเรื่องความเชื่อ แม้ความเชื่อของคนในสังคมไทยส่วนใหญ่ จะได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ไม่อาจหักล้างความเชื่อเรื่องผีสาร และภูตผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อโบราณของคนไทย โดยมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสรุปแล้ว ก็จะเป็นความเชื่อในลักษณะผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและทางไสยศาสตร์ ทั้งในชีวิตจริง ก็ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ความเชื่อลักษณะนี้ จะปรากฏเด่นชัดในการประกอบพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมต่างๆ จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งยังได้รับความเชื่อถือจากคนทุกชั้น ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาถึงสามัญชนอีกด้วย เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คำสอนที่สอดแทรกอยู่ในเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผนมีอยู่มากมาย แต่คำสอนที่สำคัญที่คนส่วนใหญ่ยอมรับและนำไปปฏิบัติ ในวิถีชีวิตจริงก็คือ เรื่องกรรมและไตรลักษณ์ โดยมีความเชื่อว่า การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏ เป็นไปด้วยอำนาจกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกนี้จะต้องดำเนินไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตนที่สามารถจะบังคับได้ หลักดังกล่าวจะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต แม้ว่าจะมีคำสอนระดับสูงสุดคือ นิพพาน เป็นทางออกสุดท้าย ซึ่งมุ่งเน้นให้มนุษย์รู้จักพัฒนาตนจนเป็นอิสระ หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา แต่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับสามัญชน ดังนั้น ในวิถีชีวิตจริงแล้ว นิพพานเสภาในเรื่อง ขุน

^{๑๐} วันเพ็ญ สรณารักษ์, *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

^{๑๑} พระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักดิ์), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙),

ข้าง ขุนแผน เป็นเพียงหลักธรรมในอุดมคติ ที่มนุษย์ปรารถนาและหวังในภพชาติหน้าเท่านั้น หาใช้สิ่งที่ต้องการในชีวิตปัจจุบันแต่อย่างใดไม่

๒) นเรศมนต์ เพชรนาจักร^{๑๒} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ” ผลจากการวิจัยพบว่า หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในโคลงโลกนิติส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปในทางโลกียสุข คือ ความสุขในการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั่วไป ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของสังคมคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้ทราบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในกรุงศรีอยุธยา ไม่ได้มุ่งเน้นไปในทางจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน แต่จะเน้นไปทางการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) กาญจนา วิชญาปกรณ์^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มิติหญิงชายในวรรณกรรมสอนสตรี” ผลการวิจัยพบว่า ในวรรณกรรมสอนสตรี สุภาจิตสอนหญิงของสุนทรภู่ ฤทธาสนอน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสุภาจิตสอนหญิง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีใช้มิติหญิงชายมาจัดระเบียบกลไกของสังคม โดยกำหนดพื้นที่บทบาทหน้าที่ของชายหญิงแยกกันไว้อย่างชัดเจน ซึ่งจากบทบาทและหน้าที่ดังที่วิเคราะห์มาแล้วข้างต้นเป็นภาพรวมของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมอย่างชัดเจนว่าชายเป็นใหญ่ และสังคมไทยได้สืบสานลักษณะชายเป็นใหญ่ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเมื่อชายเป็นใหญ่ชายจึงมีโอกาสนำความสามารถในเชิงกวีถ่ายทอดขนบของสังคมที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของความเป็นชายและความเป็นหญิงให้บุคคลยึดถือแบบอย่างเพื่อปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยใช้กลวิธีการชื่นชมยกย่องและกล่าวถึงผลดีเป็นยอมรับของสังคมสำหรับผู้ปฏิบัติตาม และใช้การตำหนิ กล่าวถึงผลเสียของผู้ไม่ดำเนินตามหากผู้ใดดำเนินตาม กลวิธีดังกล่าวเป็นการจัดระเบียบสังคมให้เห็นไปอย่างมีระบบระเบียบไปตามขนบและทัศนคติที่ชายเห็นว่าเหมาะสม

ลักษณะคำสอนและการกำหนดมิติหญิงชายจากบทบาทหน้าที่ในวรรณกรรมทั้งสามเรื่องแสดงอย่างชัดเจนว่าชายเหนือหญิงชายมีอำนาจในการจัดระเบียบสังคม เพื่อใช้เป็นกลไกในการจัดระเบียบของสังคม ให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งลักษณะดังกล่าวยังคงมีมาจนถึงปัจจุบันนี้ แม้สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงและยอมรับการผสมผสานมิติหญิงชายมากกว่าเดิม แต่ก็ยังมีลักษณะของชายเป็นใหญ่อยู่ดังจะเห็นได้จากบทบาทผู้นำครอบครัว ผู้นำทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและในระดับภูมิภาคนั้น ยังให้ความสำคัญแก่ชายอยู่

^{๑๒} นเรศมนต์ เพชรนาจักร, “การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓).

^{๑๓} กาญจนา วิชญาปกรณ์, “มิติหญิงชายในวรรณกรรมสอนสตรี”, วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๔): หน้า ๑๙.

๔) พวงแก้ว โอฟารสมบัติ^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา” พบว่า ความเชื่อเรื่องกรรมและวิบากกรรมที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าการกรรมจะส่งผลได้ทั้งในปัจจุบัน อนาคต ในรูปแบบการเชื่อมโยงแบบข้ามภพข้ามชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อส่วนตัวของกวีในสมัยอยุธยาที่สะท้อนออกมาในวรรณคดี ๙ เรื่อง คือ นันทโศภนันทสูตรคำหลวง มหาชาติคำหลวง พระมาลัยคำหลวง สมุทโฆษคำฉันท์ ลิลิตพระลอ กำสรวลโคลงตัน เสือโคคำฉันท์ โคลงทวาทสมาส และลิลิตโองการแข่งน้ำ โดยมหาชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องกรรมและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อย่างชัดเจน

๕) ศิวาพร วัฒนรัตน์^{๑๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า” ผลของการวิจัย ทำให้สามารถสรุปลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่าของวรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนา ได้ดังนี้

๑) ลักษณะเด่น มี ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านรูปแบบคำประพันธ์ซึ่งแต่งเป็นโคลง มีโคลงสี่สุภาพ โคลงสาม โคลงสองและโคลงตัน ด้านเนื้อเรื่อง มีจุดเด่นของเนื้อเรื่องเกี่ยวกับตัวละคร เหตุการณ์และสิ่งของ ด้านแนวคิดแต่ละเรื่องมีแนวคิดที่ดีซึ่งมีทั้งแนวคิดแสดงทัศนะ แนวคิดแสดงพฤติกรรม แนวคิดแสดงภาพและเหตุการณ์ รวมทั้งแนวคิดแสดงอารมณ์

๒) ภูมิปัญญา เรื่องโคลงปทุมสังกาศ มีการสร้างรูปแบบของคำประพันธ์บางบทเป็นโคลงกลบทซึ่งมีวิธีการแต่งและการถอดกลบทที่แยบยล เรื่องโคลงอุสสาบารสมิมีรูปแบบการแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพคู่กับโคลงตัน เรื่องโคลงหงส์ผาคา มีการดำเนินเรื่องเป็นทำนองชาดก เรื่องโคลงพรหมทัต และโคลงอุสสาบารสมิมีการดำเนินเรื่องบางตอนเป็นทำนองนิราศ ด้านการใช้ภาษาในวรรณกรรมทุกเรื่อง กวีได้สร้างสรรค์สคำ และรสความโดยใช้ภาษาที่งดงามทำให้เกิดจินตภาพรวมทั้งใช้ภาษาสื่ออารมณ์ ความรู้สึก ความคิดและสื่อสัญลักษณ์ได้เป็นอย่างดี

๓) คุณค่าของวรรณกรรม มีคุณค่าเด่น ๔ ด้าน คือ คุณค่าด้านความบันเทิง ในรูปแบบนิทานและความบันเทิงจากเนื้อเรื่องที่สนุกชวนติดตาม คุณค่าด้านวรรณศิลป์ กวีใช้ศิลปะสร้างสรรค์คำ ในการพรรณนาอารมณ์ พรรณนาตัวละครและพรรณนาฉากธรรมชาติ คุณค่าด้านคติ คำสอนและส่งเสริมปัญญา วรรณกรรมทุกเรื่องล้วนให้ข้อคิด สร้างจิตสำนึกรวมทั้งสอดแทรกสาระที่เป็นประโยชน์ คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อ พิธีกรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอื่นๆ จากคุณค่าดังกล่าว จึงควรอนุรักษ์และสืบสานวรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนาให้คงอยู่ต่อไป

^{๑๔} พวงแก้ว โอฟารสมบัติ, “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.)

^{๑๕} ศิวาพร วัฒนรัตน์, “วรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า”, รายงานวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า วรรณคดีในสมัยก่อนมีความสัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งวรรณคดียังเป็นเครื่องมือที่เล่าถึงสังคมไทย การเมืองการปกครอง ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี และยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

๖) **นภารัตน์ มณีรัตน์^{๑๖}** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สังข์ทองวรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัด อุตรดิตถ์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบ” จากการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าอักษรที่ใช้ เขียนบันทึกเรื่องสังข์ทองฉบับตำบลทุ่งยั้งนั้นเป็นอักษรไทยโบราณ ส่วนอักษรวินัยนั้นมีลักษณะ การเขียนตามแบบภาษาชาวบ้าน (สำเนียงภาษาท้องถิ่น) ไม่เป็นระบบระเบียบ หรือหลักเกณฑ์อะไร ที่แน่นอน แต่สะท้อนให้เห็นว่าลักษณะของภาษามีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ส่วนการ เปรียบเทียบกับวรรณคดีแบบฉบับเรื่องสังข์ทองฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทำให้ทราบว่า วรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ส่วนในเชิงสังคมนั้น

เรื่องสังข์ทองฉบับตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ สะท้อนให้เห็นถึงสภาพ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ซึ่งชาวตำบลทุ่งยั้ง และชนชาวไทยทั่วไปได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมานาน ในปัจจุบันสภาพสังคมและความเป็นอยู่ วัฒนธรรมต่างๆ ของคนในสังคมนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงไป เพราะได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ถึงอย่างไร ชาวตำบลทุ่งยั้งก็ยังสามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติสืบทอดมาจนกระทั่งเป็นสมบัติของชนร่วมชาติ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกมีความสำคัญสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตโดยเน้นหลักคุณธรรมเพราะสภาวะทางสังคมในปัจจุบันมีความเสื่อมด้านคุณธรรม จริยธรรมและมีแนวโน้มว่าจะถึงขั้นวิกฤตผู้วิจัยจึงเห็นว่าเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกจะเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านคุณธรรม จริยธรรม สำหรับบุคคลในทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือเอกชน ตลอดจนประชาชนทั่วไปจะได้นำแนวคิดหรือคุณธรรมที่ปรากฏชัดเจนในมหาเวสสันดรชาดกไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิเคราะห์วิจัย เรื่องคุณธรรมของบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมของบุคคลที่เป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการดำเนินวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ข้อมูลที่รวบรวมมาจึงประกอบด้วยเอกสารและงานวิจัย ดังนี้

^{๑๖} นภารัตน์ มณีรัตน์, “สังข์ทองวรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบ”, **รายงานวิจัย**, (ภาษาไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑.),

(๑) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งคัมภีร์อื่นๆ ทางพระพุทธศาสนา

(๒) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำราหนังสือ งานวิจัย เอกสารบทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป

๑.๗.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตจากคัมภีร์พระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๑.๗.๔ รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก

๑.๗.๕ สรุป และอภิปรายผล

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบคุณธรรมของบุคคลในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก

๑.๘.๒ เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมและจริยธรรมกับสังคมไทย

๑.๘.๓ ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับหน่วยงานด้านศาสนาและวัฒนธรรมนำไปประยุกต์ใช้ในการปลูกฝังคุณธรรมให้กับสังคมไทย อันจะส่งผลให้คนในสังคมไทยมีความร่มเย็นเป็นสุขด้วยพุทธธรรม